

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

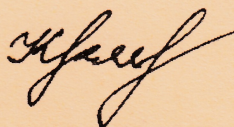
КОРЧАКОВА НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 159.923.2:316.62

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ОСОБИСТІСНОЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ
В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Івано-Франківськ-2004

розвитку школярів (І.Д.Бех, Л.І.Божович, І.С.Булах, Р.В.Павелків) функціонування дитячих спільнот та формування дитячої дружби (О.В.Киричук, Я.Л.Коломінський, І.С.Кон). Разом з тим, наявність дисонансу між станом розробки проблеми за рубежом та мірою уваги до неї вітчизняних науковців посилює актуальність даної проблеми, що зумовило вибір теми дисертації “Особливості особистісної самопрезентації в молодшому шкільному віці”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана із розробленням колективної наукової теми кафедри психології Рівненського державного гуманітарного університету “Розвиток свідомості та самосвідомості в дитячому віці (моральний аспект)” (протокол №5 від 26.12.2000), затверджена Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 7 від 31.03.2000) та узгоджена у бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №2 від 25.02.2003).

Об'єкт дослідження - самопрезентаційний феномен як форма особистісного самовияву.

Предмет дослідження - психологічні особливості розвитку особистісної самопрезентації в молодшому шкільному віці.

Мета дослідження - проаналізувати особливості соціально-психологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку у сфері особистісної самопрезентаційної стратегії.

Основні гіпотези дослідження :

- молодший шкільний вік є періодом первинного усвідомленого функціонування самопрезентаційного феномена як форми особистісного самовияву;

- перехід самопрезентації від інтуїтивних до усвідомлених форм, що відбувається в період молодшого шкільного дитинства, є важливим показником особистісного та соціального розвитку дитини;

- особливістю функціонування самопрезентаційного феномена в молодшому шкільному віці є сформованість цілісної структури даної поведінкової стратегії, що включає як складну систему репрезентацій у сфері презентаційних виявів іншої людини та власних самопрезентаційних намірів, так і засвоєння поведінкових форм особистісних самовиявів;

- недостатній рівень соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері самопрезентації є детермінантою виникнення неефективних та деструктивних форм особистісного самовияву, що вимагають психологічної корекції.

Відповідно до мети та гіпотез дослідження були поставлені такі основні завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми особистісної самопрезентації, її вікових аспектів.

2. Проаналізувати когнітивно-мотиваційні основи функціонування самопрезентаційної стратегії у молодшому шкільному віці.

3. Простежити вплив самопрезентаційної мотивації на характер поведінкових особистісних самовиявів дітей.

4. Розробити програму корекції відхилень у сфері особистісної самопрезентації в молодшому шкільному віці.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення експериментально-генетичного підходу про детермінацію та закономірності особистісного розвитку (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко); вітчизняні концептуальні положення про суб'єктність як сутність особистості (К.О.Абульханова-Славська, З.С.Карпенко, С.Л.Рубінштейн); фундаментальні положення про взаємозв'язок соціального пізнання та соціальної поведінки (Г.М.Андрєєва, І.Д.Бех, О.О.Бодальов, А.О.Деркач, В.М.Мясищев, Л.Е.Орбан-Лембрик, Н.Крік, К.Додж) положення про сутність, психологічні механізми та закономірності формування особистості, її самосвідомості та саморегуляції в дитячому віці (Р.Бернс, М.Й.Боришевський, Л.І.Божович, А.І.Ліпкіна, В.С.Мухіна, Р.В.Павелків, В.В.Столін, П.Р.Чамата, І.І.Чеснокова та ін.); теоретичні основи розуміння самопрезентації як результату взаємодії внутрішнього та зовнішнього, ситуативного та особистісного, суб'єктного та рольового компонентів (О.А.Петрова, Ю.М.Жуков, Р.Аркін, І.Гофман, М.Лірі, Б.Шленкер).

Організація та методи дослідження. Робота проводилася на базі навчально-виховних комплексів дитячий садок-школа I ступеня № 1 та № 37, загальноосвітніх шкіл I-III ступенів № 10 та № 22 м. Рівного. Загальний обсяг вибірки – 249 дітей чотирьох вікових підгруп (7-10 років). Дослідження організовувалося у формі експериментально-генетичної стратегії з використанням принципів порівняльно-онтогенетичних зрізів. У роботі використовувався комплекс емпіричних методів, частина з яких є авторськими розробками. Комплекс включав: природний та психолого-педагогічний експеримент, тести, опитувальники, бесіди, метод експертних оцінок, гіпотетичних ситуацій, методи математичної обробки.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті сутності одного з нових перспективних напрямів психологічної науки – теорії самопрезентації, поясненні її витоків, етапів становлення, основних надбань у цій галузі. Вперше самопрезентаційний підхід використано для аналізу соціального розвитку дитини, проаналізовані можливості молодших школярів у сфері самопрезентації, простежено динаміку розвитку когнітивно-мотиваційних та поведінкових структур даної стратегії, встановлено особливості взаємозв'язку між усвідомленням самопрезентаційної мотивації та рівнем розвитку інтелекту дитини, проаналізовано специфіку поведінкових змін, що виникають під впливом дії самопрезентаційної мотивації, з'ясовано міру відповідності презентаційних самовиявів дітей структурам Я-концепції; виявлено негативні тенденції функціонування самопрезентації, що можуть трансформуватися у деструктивні форми особистісних самовиявів у наступному віковому періоді; виділено шляхи підвищення соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері самопрезентації, апробовано методику корекції помилкових стереотипів у сфері малоефективних форм самопрезентації та сприйняття відмови від ризикових форм поведінки як самопрезентаційного провалу.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових знань стосовно соціального розвитку дитини в молодшому шкільному віці, застосуванні самопрезентаційного підходу до вивчення процесів особистісного становлення в даний віковий період, виокремленні проблеми вікових особливостей самопрезентації як напряму психологічного аналізу; встановленні факту усвідомленого функціонування самопрезентаційного феномену в молодшому шкільному віці, сенситивності даного періоду для розвитку самопрезентаційної стратегії, розкритті когнітивно-мотиваційних основ даної форми особистісного самовияву та особливостей її поведінкових проявів, розширенні системи знань у сфері розвитку соціального інтелекту, виокремленні деструктивних тенденцій у функціонуванні самопрезентаційної стратегії.

Практичне значення полягає у тому, що запропонований комплекс діагностичних методик, розроблена програма розвитку соціально-психологічної компетентності у сфері особистісної самопрезентації, програма корекції ризикових форм особистісного самовияву, отримані результати і сформульовані висновки можуть застосовуватися у розвивально-корекційній роботі з молодшими школярами. Встановлені закономірності функціонування самопрезентаційного феномена дозволяють розширити сферу психологічних знань, що повідомляються студентам у процесі підготовки за спеціальністю “практичний психолог” та “вчитель початкових класів”.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та результати дослідження були представлені і отримали позитивну оцінку на 11 наукових конференціях, з них: на 2 міжнародних: “Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології” (Київ, 2001), “Економічні та гуманітарні проблеми розвитку суспільства в третьому тисячолітті” (Рівне, 2003); на 6 Всеукраїнських наукових та науково-практичних: “Психологічні проблеми на шляху від зовнішньої до внутрішньої свободи” (Львів, 2002), “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (Київ, 2003), VI Костюківських читаннях “Психологія у XXI ст.: перспективи розвитку” (Київ, 2003); “Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти” (Запоріжжя, 2003), “Соціально-психологічні детермінанти особистісного становлення сучасної молоді” (Луганськ, 2003), “Соціально-психологічні детермінанти формування гендерних стереотипів” (Рівне, 2003); на 3 регіональних: Львівського національного університету “Актуальні проблеми психології молоді” (Львів, 2002), звітних науково-практичних конференціях Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2002-2003).

Результати дослідження **впроваджені** у практику роботи психологів та вчителів початкових класів загальноосвітньої школи I-III ступенів №10 м. Рівного (довідка № 94), навчально-виховних комплексів дитячий садок-школа I ступеня № 1 м.Рівного (довідка № 290) та № 37 м. Рівного (довідка № 61), у навчальний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №783), Рівненського обласного центру практичної психології і соціальної роботи Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 360).

Публікації: зміст роботи відображений у 13 публікаціях автора, з яких 8 статей опубліковано у фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, що налічує 208 найменувань, та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 207 сторінках. Робота містить 30 таблиць, 5 рисунків, 4 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотези та завдання дослідження, розкрито його теоретико-методологічні засади, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, використані методи, вказується сфера апробації результатів дослідження та наводяться дані про структуру роботи.

У **першому розділі “Самопрезентація як предмет психологічних досліджень”** здійснений аналіз історії вивчення проблеми самопрезентації, розкривається сутність явища, визначаються його детермінанти, аналізуються та узагальнюються результати вітчизняних та зарубіжних досліджень з питань розвитку самопрезентації в дошкільному та молодшому шкільному віці, простежується взаємозв'язок самопрезентаційних тенденцій з рівнем соціального пізнання дитини.

В історії розробки проблеми самопрезентації можна виділити три етапи: період виокремлення ідеї соціальної детермінації формування особистості, визнання впливу соціального середовища на вибір людиною певного стилю поведінки (кінець XIX - перша половина XX ст.): Л.С.Виготський, У.Джемс, Г.С.Костюк, Ч.Кулі, Дж.Мід; етап виділення проблеми самоподачі у самостійний напрям наукового аналізу, спочатку на соціологічному, пізніше - психологічному рівні (50-70 р. XX ст.): Е.Берн, І.Гофман, Р.Ленг, К.Роджерс, К.Юнг; розгортання експериментальних досліджень самопрезентаційного феномену як одного з фундаментальних міжособистісних процесів (кінець XX початок XXI ст.): R.Arkin, R.Baumeister B.Schlenker.

Активізація теоретичних та експериментальних досліджень у сфері самопрезентації дала змогу розкрити сутність даного явища (Ю.М.Жуков, О.А.Петрова, О.А.Соколова-Бауш, R.Arkin, R.Baumeister, K.Gergen, E.Gofman, B.Schlenker), розробити теоретичні моделі (R.Arkin, M.Leary, R.Kowalski), проаналізувати мотиваційні основи (R.Baumeister, M.Leary, B.Schlenker), виявити основні шляхи та способи формування привабливого образу (І.С.Шевченко, A.Baumgardner, R.Ciandini, M.Leary, M.Robinson, A.Schutz), здійснити класифікацію тактик і стратегій самопрезентації (A.Baumgardner, E.Jones, N.Norman, T.Pittman, J.Tedeschi, A.Schutz), вивчити вплив особистісних та ситуативних чинників на самопрезентацію (K.Doherty та B.Schlenker, S.Heine, M.Leary, K.Olson, B.Pontari, C.Pozo) та вплив самоподачі на різні соціально-психологічні явища (А.В.Романова, M.Berzonsky, K.McKillop, S.Neuberg, B.Schlenker).

При визначенні сутності поняття психологи зосереджують увагу як на зовнішніх (динамічних), так і внутрішніх (змістових) аспектах явища. З точки зору зовнішніх проявів, самопрезентація – це акт поведінки, форма соціальної активності, що має характер публічності і виявляється у міжособистісному процесі. У визначенні змістових характеристик простежуються три підходи, наявність яких ілюструє поступове трансформування даного поняття. Перші два – спрямовані на аналіз соціальних (І.Гофман, W.Gardner та M.Martinko) та соціально-психологічних аспектів явища (M.Leary та R.Kowalski) – прагнення індивіда спостерігати за соціальною ситуацією, визначати її, досягати схвалення – третя точка зору (R.Arkin, R.Baumeister та T.Heatherton, D.Tice, B.Schlenker) зорієнтована на особистісно-психологічну сутність феномену (самопрезентація розглядається як специфічний вияв самосвідомості, прояв одного із її структурних компонентів – публічного Я, її основна мета – утвердження власної ідентичності, підтвердження та перепідтвердження Я-концепції). Таким чином, особистісну самопрезентацію можна трактувати як форму самовираження та поведінки, спрямовану на створення сприятливого враження чи враження, що відповідає чийсь ідеалам (Д.Майерс).

Складність самопрезентаційного феномену породжує багато дискусійних питань і відповідно декілька точок зору при їх вирішенні: існування двох підходів у визначенні об'єкта спрямування самопрезентаційних зусиль (“інші-як аудиторія” (Дж.Тедески та М.Неслер, R. Arkin, E.Jones та T.Pittman) та “я-як аудиторія” (A.Greenwald, S.Breckler, B.Schlenker); широти змісту самопрезентаційних показів (самопрезентація як вияв окремих рис (І.Гофман) та самопрезентація як створення образу, який включає не лише особистісні характеристики, але й бажання, ролі, установки (M.Leary та R.Kowalski); щирості – нещирості презентації (самопрезентація як маніпуляція (A. Buss, S.Briggs) та самопрезентація як особистісний самовияв (R.Arkin, M.Leary та R.Kowalski); зв'язку поняття з близькими феноменами (керування враженнями, самовияв, самомоніторинг).

Широко дискутується проблема мотиваційних джерел самопрезентації (І.Гофман, Х. Хекхаузен, R.Baumeister, M.Leary та R.Kowalski, B.Schlenker). Наукові підходи різняться: напрямом дії мотиву (спрямування на внутрішній світ – на соціальне середовище), відмінністю у визначенні змісту мотиву (акцентування психологічних чи соціально-психологічних аспектів).

В історії вивчення питання про чинники самопрезентаційної поведінки можна виділити два самостійні підходи: особистісний та ситуативний. В останній період простежується їх зближення, що виявляється в обґрунтуванні двосторонньої зумовленості процесу самопрезентації (M.Leary та R.Kowalski).

Одним з напрямів аналізу проблеми є вивчення способів реалізації самопрезентаційних намірів, тобто тих динамічних процесів, з допомогою яких здійснюється вияв “публічного Я” (Ю.С.Крижанська, В.П.Третьяков, Дж.Тедески та М.Неслер, A.Baumgardner). Аналіз літератури дає підстави виділити декілька критеріїв диференціації стилів самопрезентації. В останні роки спостерігається тенденція до узагальнення та створення інтегральних класифікацій на основі декількох критеріїв (A.Schutz).

Незважаючи на посилення інтересу психологів до проблеми самопрезентації в останні десятиліття, в межах даної проблеми залишається ще багато нерозв'язаних питань, чільне місце серед яких займає вивчення вікових аспектів самопрезентації.

Перші дослідження функціонування самопрезентаційного феномену в дитячому віці з'явилися у 90-х роках ХХ ст. Основна увага зосереджувалася на аналізі мотиваційних і когнітивних основ самопрезентаційної поведінки, простежуванні відмінностей у розумінні дітьми різних шляхів особистісних самовиявів (M.Bennett, L.Henderson, C.Yeeles, N.Yuill), використанні дітьми самопрезентаційних тактик і стратегій, діагностиці самопрезентаційних умінь (P.Aloise-Young) та розуміння емоційних самопрезентаційних показів партнера (R.Banerjee). Проведені дослідження дали можливість зробити висновки про інтенсивний розвиток самопрезентаційної стратегії в молодшому шкільному віці. Встановлено, що діти спроможні розуміти міжособистісну сутність соціальної ситуації та інтерпретувати її у термінах керування враженнями.

Аналіз літератури з проблеми розвитку самопрезентації в дошкільному та молодшому шкільному віці дозволяє зробити висновок про розрізненість наукових досліджень у цій галузі. Їх незначна кількість та вузька спрямованість не дають підстави говорити про існування цілісної теоретичної концепції дитячої самопрезентації. Виконані дослідження стосуються окремих аспектів стратегії як у сфері мотиваційних джерел, так і конструювання образу. Вивчення усвідомлення дітьми власних особистісних самопрезентаційних намірів на даний час відсутні, репрезентаційні системи феномену як найстійкіші конструкти даної поведінкової стратегії не отримали належного наукового аналізу. Стосовно проблеми конструювання дітьми самопрезентаційного образу на сьогодні проаналізована невелика кількість поведінкових тактик, що залишає широке поле для їх аналізу.

З'ясування вікових аспектів проблеми дає підставу стверджувати, що їх вивчення варто здійснювати у руслі концепції розвитку дитячого соціального пізнання. Саме соціальне пізнання, на думку вчених (Г.М.Андрєєва, О.О.Бодальов, А.О.Деркач, Л.Е.Орбан-Лембрик, М.В.Савчин, Т.М.Титаренко, N.Crick, K.Dodge, K.Rubin), є одним із механізмів, що обумовлюють характер міжособистісної взаємодії дітей.

Наявність великої кількості нерозв'язаних питань у сфері дитячої самопрезентації та існування соціокультурних відмінностей, що можуть суттєво впливати на особистісні самопокази, зумовили необхідність дослідження нами особливостей особистісної самопрезентації в молодшому шкільному віці.

У *другому розділі* “**Особливості соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері самопрезентаційної стратегії**” висвітлюються теоретичні та методичні засади дослідження, результати експериментального вивчення особливостей когнітивно-мотиваційного та поведінкового компонентів самопрезентації в молодшому шкільному віці, виокремлюються несприятливі тенденції у розвитку особистісної самопрезентаційної стратегії.

Операціоналізація когнітивно-мотиваційного компоненту на основі загальної

теорії самопрезентації та концепції дитячого соціального пізнання дозволила виділити у даному конструкті декілька взаємозв'язаних елементів. До основних когніцій дитини у сфері самопрезентаційного феномена можна зарахувати: уявлення дитини про самопрезентаційні наміри; розуміння шляхів їх реалізації; усвідомлення стилів самопрезентаційних показів; уявлення про відповідність самовиявів соціальним нормам; розуміння специфіки публічної ситуації, особливостей поведінки у ній.

Кожний із зазначених конструктів включав систему уявлень стосовно вияву власного "Я" іншою людиною (особливості її намірів, поведінки) та систему когніцій щодо особистісних стратегій. У дослідженні вивчалися обидві системи.

Показником функціонування самопрезентаційної мотивації на поведінковому рівні є розбіжність між поведінкою дитини в приватній та публічній ситуаціях.

Дослідження передбачало комплексний підхід у вивченні явища. Він забезпечувався: вивченням різних рівнів функціонування самопрезентаційного феномена (когнітивно-мотиваційного, поведінкового); аналізом уявлень дітей як у сфері презентаційної поведінки іншої людини, так і власних показів; вивченням цілісної системи репрезентацій, що була виділена у процесі операціоналізації поняття; моделюванням діагностичних процедур для одночасного вивчення декількох сторін презентаційного феномена; збереженням єдиної модальності діагностичних завдань з метою послаблення впливу фактора ситуативності; аналізом функціонування самопрезентаційного феномена з точки зору його динаміки протягом вікового періоду.

Загальний комплекс методів вивчення особливостей особистісної самопрезентації включав такі методичні прийоми: діагностика усвідомлення дітьми різних аспектів самопрезентаційного феномена здійснювалася за допомогою методу гіпотетичних ситуацій; методичного прийому біполярних тверджень, бесід з дітьми. Для зіставлення усвідомлення мотиваційних джерел самопрезентаційної поведінки з рівнем розвитку інтелектуальних структур здійснювалося визначення IQ за допомогою Інтелектуальної шкали Векслера для дітей та перевірявся рівень сформованості атрибутивних умінь методом гіпотетичних ситуацій. Комплекс діагностичного інструментарію для вивчення впливу самопрезентаційної мотивації на диспозиційні особистісні характеристики (самооцінку, міру домагань) та обумовленість самовиявів рівнем соціальної тривожності включав методику самооцінки Дембо-Рубінштейн, Шкалу шкільної тривожності Філіпса, дослідні ситуації (побудовані за загальними принципами самопрезентаційних експериментів). Аналіз відповідності презентаційних показів Я-концепції передбачав організацію експериментів у поєднанні з обстеженням за допомогою адаптованого модифікованого варіанта дитячого особистісного опитувальника Р.Кеттелла, шкального самооцінювання, методу експертних оцінок, психолого-педагогічного експерименту. Для обробки результатів використовувалися: контент-аналіз та методи математичної статистики (критерій лінійної кореляції Пірсона (r_p), критерій кутового перетворення Фішера (φ^*), бісеріальний критерій (r_{sc}), критерій знаків (G), дисперсійний аналіз).

Результати вивчення когнітивно-мотиваційного компоненту самопрезентації дають підставу стверджувати, що протягом молодшого шкільного віку відбувається інтенсивний розвиток всіх репрезентаційних систем у сфері особистісних самопоказів: підвищується рівень усвідомлення презентаційних намірів іншої людини, виокремлюються власні самопрезентаційні спонуки, з'являється спроможність позначати шляхи реалізації самопрезентаційних цілей, усвідомлюються стильові характеристики самовиявів, рівень їх соціальної прийнятності, розуміння наслідків самопрезентаційної поведінки.

Аналіз динаміки вікових змін усвідомлення тенденцій іншої людини показує, що розуміння презентаційних намірів та їх тлумачення в інтерперсональних термінах протягом вікового періоду інтенсивно зростає (з 64,5% до 90 %) Лінія динаміки має плавну висхідну тенденцію з поступовим уповільненням темпів наростання. У сфері дії двох основних самопрезентаційних мотивів більш актуалізованим та усвідомленим у всіх вікових підгрупах є мотив отримання матеріальної (соціальної) нагороди у порівнянні з мотивом підтримання самоповаги. Особливо яскраві зміни у виокремленні самопрезентаційної мотивації іншої людини відбуваються на 9-10 роках життя. Яскрава позитивна динаміка у сфері розпізнавання самопрезентаційної мотивації свідчить про достатній рівень сформованості соціальних когніцій та високі темпи соціального розвитку у цей віковий період.

Аналіз уявлень щодо поведінкового репертуару суб'єктів самопрезентації показав, що при конструюванні поведінкової реакції діти проявляють високий рівень селективності, з віком збільшується число стратегічних (з 28% до 35%) та активних форм самовияву (з 29% до 41%), підвищується рівень їх адекватності. Контент-аналіз запропонованих дітьми шляхів реалізації мети дозволив виявити у їх зміні декілька категорій: декларування певних форм поведінки; виокремлення особистісних якостей і характеристик; декларування умінь та досвіду; виконання дій, спрямованих на покращення зовнішнього вигляду; позначення об'єктивного чи суб'єктивного характеру перешкоди. Серед названих категорій домінує декларування форм поведінки чи діяльності, тоді як особистісна категорія представлена незначною кількістю суджень.

Важливу інформацію дає вивчення уявлень дітей у сфері деструктивних шляхів самопрезентації. Аналіз висловлених дітьми суджень показує, що більшість молодших школярів схильні позначати дані стратегії як реальні типи поведінки однолітків. На початку вікового періоду у цьому процесі яскраво простежуються гендерні відмінності. Якщо більшість семирічних хлопчиків (74,2%) спрогнозували подальші дії персонажа у логіці вибору поведінкових стратегій, що можуть загрожувати життю чи здоров'ю, то у виборах дівчаток ця форма поведінки прозвучала лише у половині висловлювань (49 %) ($\varphi^*=4,56$ ($p<0,001$)). До кінця молодшого шкільного віку гендерні відмінності зникають, і діти обох статей визнають дані варіанти поведінки однолітків можливими формами самовияву. Крім того, з віком посилюється негативна оцінка суб'єкта самопрезентації, який відмовився від ризикованих дій (від 61% до 71,8 % у кінці періоду) ($\varphi^*=3,5$

($p < 0,001$). Асертивна поведінка у цих ситуаціях розцінюється як основа руйнування дружніх зв'язків: "він не хоче з нами дружити", "він нам не друг". Наявність даних стереотипів зумовлює необхідність проведення корекційної роботи.

Несприятливі тенденції були виявлені також при з'ясуванні особливостей розуміння та оцінювання дітьми стильових характеристик самопрезентації. Незважаючи на те, що здатність виокремлювати асертивний стиль поведінки протягом вікового періоду підвищується і досягає майже стовідсоткового показника (96,6 % дитячих суджень), його позитивне оцінювання поступово знижується (з 69% до 65%). З іншого боку, спостерігається підвищення позитивного оцінювання захисного типу поведінки. Оскільки розпізнавання даного стилю теж інтенсивно прогресує протягом періоду, можна стверджувати, що ця тенденція обумовлена помилками у засвоєнні поведінкових норм, виникнення неточності в їх інтерпретації.

У зв'язку з дискусійністю питання про когнітивну доступність та можливість функціонування самопрезентаційного феномена на поведінковому рівні в молодшому шкільному віці, нами було простежено взаємозв'язок між умінням розуміти самопрезентаційні наміри іншої людини як центрального компонента у структурі самопрезентаційних уявлень, із структурами вербального та соціального інтелекту.

Зіставлення результатів виконання дітьми завдань з декодування презентаційних намірів із вирішенням завдань на атрибутивну проєкцію показало, що між даними конструктами існує тісний кореляційний зв'язок в усіх вікових підгрупах ($r_{\text{біс}} = 0,72$ ($p < 0,01$)). Отримані результати вказують на те, що атрибутивні вміння (передбачення реакції аудиторії, атрибуція її очікувань та оцінок, розуміння мотивів поведінки) є умовою ефективною соціальною взаємодії.

Аналіз співвідношення рівня розуміння дітьми самопрезентаційних намірів іншої людини з коефіцієнтом вербального інтелекту дозволяє зробити висновок про наявність взаємозв'язку між цими конструктами ($r_p = 0,33$ ($p < 0,01$)). Протягом вікового періоду даний зв'язок послаблюється (від $r_p = 0,55$ на початку до $r_p = 0,43$ у кінці періоду). Помірність зв'язку та тенденція до його послаблення свідчить, що в період молодшого шкільного віку когнітивні структури досягли рівня, який дозволяє дитині декодувати складні вербальні конструкції, в яких зафіксовані самопрезентаційні тенденції. Цей висновок підтверджується також при вивченні вікової динаміки усвідомлення самопрезентаційної мотивації дітьми різних рівнів інтелектуального розвитку. Аналіз даного питання показує, що найяскравіша динаміка простежується у дітей з низьким рівнем інтелекту (IQ нижче 90). У цій підгрупі рівень усвідомлення запропонованих стимулів протягом молодшого шкільного віку підвищується на 45% ($\varphi^* = 3$, ($p < 0,001$)), тоді як у групах з середнім та високим рівнем інтелекту цей показник зростає на 26,5% та 20%.

Наступна лінія психологічного аналізу, виконаного в роботі, - це вивчення системи когнітивних репрезентацій, що відображають у свідомості дитини її особистісні тенденції у сфері самопрезентації (усвідомлення власних бажань, підвищення рівня самомоніторингу та емоційного хвилювання в публічних

ситуаціях). Аналіз вікової динаміки показує, що протягом молодшого шкільного віку зміни у розумінні необхідності спостереження та контролю за своєю поведінкою у публічних ситуаціях є досить значущими. Якщо ця закономірність на початку періоду звучала більше ніж у половині дитячих суджень (65,3%), то до кінця періоду вона висловлювалася майже всіма дітьми (84,5%). Найчіткіше ріст самомоніторингових відчуттів простежується у ситуації перебування у центрі уваги (від 74,2% на початку періоду до 88% у його кінці). Обґрунтовуючи свої відповіді, діти підкреслюють: "всі дивляться", "будуть глузувати", "буде соромно".

Аналіз усвідомлення дітьми емоційних аспектів реагування на самопрезентаційні ситуації показує, що на початку періоду діти ще нечітко усвідомлюють можливість виникнення особливих емоційних станів у публічних ситуаціях. Лише близько половини дитячих виборів (48,7%) були здійснені з урахуванням даної тенденції. До кінця вікового періоду у більшості випадків (77,5%) діти виокремлюють ситуації, що зумовлюють зміни емоційного стану. У всіх вікових підгрупах найчіткіше простежується усвідомлення емоційного навантаження у ситуаціях перебування у центрі уваги. У дитячому декодуванні емоційних аспектів ситуації можна виділити дві інтерпретаційні форми: безпосереднє позначення емоційного стану ("можу розгубитися", "буде соромно") та вказівка на зміни ефективності діяльності, викликані хвилюванням ("будеш збиватися", "можеш зробити помилку"). Зіставлення результатів виокремлення самопрезентаційних ситуацій на основі самомоніторингового критерію та характеристики емоційного навантаження показує, що у всі вікові періоди за всіма типами ситуацій більш високі показники простежуються за першим критерієм. Таким чином, декодування такої складної категорії соціальної взаємодії, як самопрезентаційна ситуація, свідчить про готовність молодших школярів до включення презентаційної стратегії в особистісні форми соціальної поведінки.

Про усвідомлений рівень функціонування самопрезентаційного феномена можна говорити лише за умови розуміння дитиною власних спонук, виокремлення намірів презентаційного плану. У зв'язку з цим нами вивчалися уявлення дітей про міру власної активності у публічних ситуаціях, прагнення самостійно здійснювати самоподачу, уявлення про її особистісно-бажаний стиль. Отримані результати дають підстави стверджувати, що діти усвідомлюють як наявність особистісної самопрезентаційної мотивації, так і певного позитивного та негативного досвіду у цій сфері. Виокремлення різних мотивів поведінки у публічній ситуації має свою динаміку. Так, усвідомлення прагнення представляти себе самостійно зростає протягом періоду з 63% до 93%; контролювати враження партнерів - з 51% до 87%; стежити за сприйняттям однолітками при відповіді біля дошки - з 65% до 78%. Ці дані свідчать про актуалізацію самопрезентаційної мотивації та поведінки у цей віковий період. Аналіз уявлень дітей про особистісно-бажаний стиль самоподачі виявив, що в даній системі репрезентацій виявляються несприятливі тенденції, пов'язані з негативними стереотипами у сфері їх оцінювання.

Аналізуючи зміни у різних системах когніцій самопрезентаційної стратегії, можна відзначити, що кожна з них є відносно самостійною сферою із своєю лінією розвитку. В той же час проведене дослідження дає можливість простежити зв'язки, що існують у репрезентуючій системі самопрезентаційного феномена. Так, усвідомлення власних намірів протягом всього періоду тісно пов'язане із здатністю виокремлювати публічну ситуацію, до того ж з віком цей зв'язок посилюється ($r_p = 0,45$ на початку періоду до $r_p = 0,62$ у його кінці). Зв'язок даного конструкту із розумінням мотивів поведінки іншої людини менш значущий, але і в даній системі уявлень з віком спостерігається тенденція до посилення. Якщо на початку періоду між даними системами когніцій існує кореляція слабкого рівня ($r_p = 0,26$), то у кінці періоду вона набуває помірної сили ($r_p = 0,33$). Зіставлення уявлень дітей про сутність самопрезентаційної ситуації з розумінням презентаційної мотивації іншої людини вказує на наявність взаємозв'язку між даними явищами ($r_p = 0,50$). Зазначимо, що розуміння намірів партнерів протягом періоду є вищим, ніж усвідомлення самомоніторингових та емоційних аспектів.

Створення експериментальних ситуацій, що передбачали маніпулювання їх характером (публічність–приватність), дало можливість з'ясувати особливості функціонування самопрезентаційного феномену в молодшому шкільному віці на поведінковому рівні. Отримані результати показують, що 7-річні діти не чутливі до умов публічної ситуації. Актуалізація самопрезентаційної мотивації розпочинається з 8-ми років і в подальшому посилюється. Необхідність публічно оцінити себе змушує дітей переглядати свої позиції, висловлені у приватній ситуації. Важливу роль у цьому процесі відіграє така диспозиційна детермінанта, як соціальна тривожність, а також так званий “ефект обізнаності аудиторії”. З метою попередження або уникання можливого самопрезентаційного провалу значна частина соціально тривожних дітей (від 11% на початку періоду до 59% у кінці) схильні знижувати рівень домагань та декларувати нижчу самооцінку за позиціями, які можуть бути відомі партнерам. Таким чином, починаючи з середини молодшого шкільного віку самопрезентація стає важливим механізмом регуляції соціальної взаємодії та формою особистісного самовияву.

Враховуючи гостроту наукових дискусій стосовно широті самопрезентації, наступним кроком стало вивчення міри відповідності презентованого образу Я-концепції дитини. Отримані результати засвідчили наявність розбіжності між презентованим образом та експертними оцінками вчителів. Підозра стосовно нещирості дитячих самопоказів була знята шляхом зіставлення презентованого образу з результатами опитування за методикою Р.Кеттелла. Отримані дані свідчать про високу конгруентність самопрезентаційного образу за всіма шкалами (від 71% до 88,9%). Це дає підставу зробити висновок, що в ситуаціях презентації загального Я-образу діти схиляються до ідентичних самопоказів, у відповідності з особливостями самосприйняття. Неточності, які виникають у цьому процесі, обумовлені, на нашу думку, слабкістю рефлексивних механізмів, а не підвищеним прагненням до керування враженням.

Таким чином, виконаний аналіз допоміг з'ясувати особливості особистісної самопрезентації дітей та виявити несприятливі тенденції у її функціонуванні.

У *третьому розділі* “**Корекція відхилень у самопрезентаційній поведінці молодших школярів**” обґрунтовується розвивально-корекційна програма підвищення соціально-психологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку у сфері особистісної самопрезентації, висвітлюється її зміст та результати експерименту з формування асертивного стилю самоподачі та корекції деструктивних проявів самопрезентаційного феномену.

Виконане психологічне дослідження дає підставу стверджувати, що діти молодшого шкільного віку мають високий рівень соціально-психологічної готовності у сфері самопрезентаційної поведінки. В той же час проведений аналіз дозволяє виділити у функціонуванні даної стратегії несприятливі тенденції, що ускладнюють процеси міжособистісної взаємодії та особистісного розвитку. Мова йде про два типи неадекватних уявлень, що були зафіксовані в системі презентаційних когніцій дитини: помилки у сфері адекватності оцінювання асертивного та захисного стилів самовияву та формування у дитячій субкультурі позитивних установок відносно ризикових форм поведінки як способів захисту від презентаційних провалів. Подальша робота спрямовувалася на пошук шляхів розвитку асертивних форм самоподачі та корекції негативних установок.

У формуючому експерименті брали участь 63 дитини двох вікових підгруп (8-ми та 9-ти років) та 64 дитини контрольної групи.

Розробка програми здійснювалася за схемою: визначення бажаних результатів - виокремлення їх детермінантів - вибір шляхів формування - добір конкретних методів психолого-педагогічного впливу. У процесі роботи передбачалося формування особистісних якостей (впевненості, ініціативності), установочних конструктів конативного плану (відчуття меж допустимих форм поведінки, усвідомлення власних можливостей у сфері поведінки, поваги до інших, усвідомлення необхідності протистояти зовнішньому тиску), системи знань (про норми поведінки, її наслідки) та системи умінь інтер- та інтрапсихічного плану.

У роботі використовувалися методи: бесіди з дітьми, читання і обговорення художніх творів, аналіз проблемних ситуацій у сфері реальної презентаційної поведінки дітей, обговорення гіпотетичних сюжетів, у яких персонажі реалізували самопрезентаційні стратегії, моделювання ситуацій соціальної взаємодії, ігрові прийоми, вправи на самоаналіз.

Отримані результати свідчать, що під впливом корекційної роботи у сфері розуміння дитьми асертивного стилю самопрезентації виникли позитивні зміни (див. табл.1). В обох експериментальних підгрупах (8- та 9-річних дітей) позитивне оцінювання впевненої форми самовияву прозвучало у більшості дитячих суджень (85% та 84,3% відповідно), у той час як у контрольних групах така позиція була зафіксована лише у двох третинах дитячих виборів (66,2% та 65,7%). Ще яскравіше позитивні зміни простежуються у виборах асертивного стилю самопрезентації як особистісно-бажаної форми поведінки.

Таблиця 1

Зіставлення змін у кількісних показниках оцінювання асертивного стилю самопрезентації та його вибору як особистісно-бажаного (у%)

Вікова підгрупа	Експериментальна група 8р. N=30, 9 р. N=33				Контрольна група 8р. N=35, 9 р. N=32			
	Позитивна оцінка стилю		Особистісна бажаність стилю		Позитивна оцінка стилю		Особистісна бажаність стилю	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
8 років	71,7	85	45,6	68,3	67,1	66,2	49	44,3
9 років	65,7	84,3	43,4	72,2	67,2	65,7	41,2	40,4

Зіставлення змін, що відбулися в уявленнях дітей обох експериментальних підгруп, показує їх більшу інтенсивність у другій віковій групі, тобто для дітей 9-річного віку виконання розвивально-корегуючих завдань виявилось не лише простішим, але й більш ефективним.

Іншим підтвердженням результативності розвивально-корекційної роботи є зміни, що виникли у сфері оцінки захисного стилю самопрезентації. У процесі констатуючого експерименту саме захисна стратегія особистісних самовиявів сприймалася дітьми як найбільш ефективна та соціально прийнятна. Зіставлення результатів оцінювання даної стратегії на початковому і кінцевому етапі показало, що в обох вікових підгрупах відбулося зниження частоти її позитивного позначення (з 71,1% до 48,3% у першій віковій підгрупі та з 73,7% до 48,5% у другій). У результаті проведення корекційної роботи частота вибору захисного стилю як особистісно-бажаного у першій віковій підгрупі знизилася на 20,6%, у другій на 27,8%.

Аналіз уявлень дітей у сфері ризикових форм самопрезентації по завершенню формуючого експерименту показує, що психологічно виважене спрямування когнітивних процесів позитивно впливає на усвідомлення дітьми деструктивної сутності даних поведінкових стратегій. Позитивні зміни самопрезентаційних когніцій були зафіксовані в обох вікових підгрупах (з 77,1% до 57,1% у першій віковій підгрупі та з 81,8% до 61,6% у другій).

Вивчення питання про перегляд дітьми позицій відносно сприйняття відмови суб'єкта самопрезентації від ризикових форм поведінки як його самопрезентаційного провалу показує, що у результаті корекційної роботи позитивні зміни в усвідомленні дітьми даної ситуації відбулися в обох вікових підгрупах (у підгрупі 8-річних дітей - з 65,8% неправильних інтерпретацій до 40,4%; у підгрупі 9-річних - з 71,1% до 45,1%). Аналіз зміни індивідуальних результатів методом дисперсійного аналізу показує, що у другій віковій підгрупі зміни більш інтенсивні як щодо осуду поведінки персонажу (8 років $F(1,29) = 49,3$ ($p < 0,01$); 9 років $F(1,31) = 64$ ($p < 0,01$)), так і стосовно її схвалення (8 років $F(1,29) = 59,3$ ($p < 0,01$); 9 років $F(1,31) = 81,4$ ($p < 0,01$)). Аналіз гендерних особливостей показує, що корекційна програма виявилася однаково ефективною для дітей обох статей.

Таким чином, отримані результати дають підставу говорити про ефективність розвивально-корекційної програми у сфері перегляду дітьми помилкових установок щодо вибору стилю самопрезентаційних показів та відмови їх від визнання ризикових форм поведінки як способів особистісної самопрезентації.

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки:

1. Проблема особистісної самопрезентації заслуговує на особливу увагу психологів з точки зору теоретичного та експериментального з'ясування. На сьогодні, проблема самопрезентації є досить розгалуженим напрямом, який включає багато самостійних ліній аналізу: вивчення впливу презентаційного феномена на особистісні диспозиції, простежування його дії у сфері міжособистісних зв'язків, з'ясування особливостей соціокультурних та гендерних відмінностей у даній сфері, вивчення віртуальної особистісної самоподачі і, нарешті, аналіз вікових аспектів самопрезентаційної стратегії. Стан розробки останньої проблеми можна позначати як початково-доконцептуальний. Дослідження у цій сфері характеризуються розрізненістю та невеликим об'ємом інформаційного матеріалу. Самопрезентаційні когніції досліджуються лише стосовно уявлень дитини про самопрезентаційну поведінку іншої людини, залишаючи поза увагою її власні презентаційні наміри. З іншого боку, аналіз окремих поведінкових проявів самопрезентації не пов'язується з аналізом внутрішніх презентаційних конструктів.

2. У молодшому шкільному віці особистісна самопрезентація характеризується такими особливостями:

- самопрезентаційний феномен з даного вікового періоду розпочинає своє функціонування як цілісна структура, що включає систему когніцій у сфері самопрезентаційних тенденцій іншої людини та власних презентаційних намірів, що у подальшому реалізуються на поведінковому рівні. Домінування у когнітивно-мотиваційній сфері явища протягом молодшого шкільного віку зберігається за системою декодування презентаційних самовиявів іншої людини;

- всі структурні компоненти самопрезентаційної стратегії протягом вікового періоду інтенсивно змінюються: підвищується рівень усвідомлення презентаційних намірів іншої людини, зростає релевантність та селективність вибору шляхів реалізації самопрезентаційних цілей, посилюється здатність до виокремлення власних спонук, уточнюються стильові характеристики поведінкових самовиявів, переглядається оцінне ставлення до них у відповідності з уявленнями про їх соціальну цінність;

- розвиток когнітивно-мотиваційних структур самопрезентаційного феномену за більшістю виокремлених ліній характеризується позитивною віковою динамікою, плавністю процесу та відносною самостійністю кожного напрямку;

- протягом періоду поступово послаблюється міра зв'язку між здатністю дітей декодувати презентаційні наміри інших людей та рівнем розвитку їх когнітивних систем, що свідчить про відносну самостійність розвитку структур соціального інтелекту;

- починаючи із середини молодшого шкільного віку, діти здатні не лише виокремлювати ситуації презентаційного плану, але й видозмінювати власну

поведінку, тобто самопрезентація стає однією з форм особистісного самовияву. Самопрезентаційна мотивація здатна здійснювати корегуючі впливи на вияв центральних особистісних тенденцій, таких як самооцінка та міра домагань. Вибір стратегії самоподачі значною мірою зумовлений рівнем тривожності дитини;

- рівень ідентичності самопрезентації залежить від характеру соціальної ситуації та значущості мети. Молодші школярі схильні подавати себе у самоідентичний спосіб, їх самопрезентація більш зорієнтована на особистісний самовияв, ніж на "керування враженням";

- вищевказані тенденції свідчать про досить високий рівень соціально-психологічної компетентності дітей у сфері презентаційного феномену та відповідно про сенситивність молодшого шкільного віку для розвитку цієї поведінкової стратегії.

3. У функціонуванні самопрезентаційного феномену протягом даного вікового періоду яскраво простежуються і певні несприятливі тенденції:

- по-перше, молодші школярі недооцінюють роль асертивного стилю самоподачі, віддаючи перевагу захисному стилю самовияву як найбільш соціально визнаному і відповідно, особистісно-бажаному. На поведінковому рівні це виявляється у прагненні уникати самопрезентаційних провалів шляхом зниження рівня домагань та зміни декларованої самооцінки;

- по-друге, діти схильні позитивно оцінювати ризикові форми поведінки та сприймати відмову від них як самопрезентаційний провал.

4. Впровадження та апробація розвивально-корекційної програми, спрямованої на перегляд молодшими школярами помилкових стереотипів у сфері самопрезентаційної поведінки, дає підставу стверджувати що:

- самопрезентаційні уявлення дітей перебувають на стадії формування, тому негаразди, що виникають у цій сфері, легко піддаються корекції;

- система корегуючих впливів допомагає дітям переглянути особистісну систему уявлень у сфері пасивно-захисного та асертивного стилів самопрезентації. Зрозумівши непродуктивність першої форми самовияву, діти схильються до виокремлення асертивного стилю самопрезентації не лише як більш дієвого та соціально визнаного, але й як більш особистісно-бажаного;

- аналіз інтенсивності змін у сфері неадекватних самопрезентаційних уявлень відносно стилю особистісної самоподачі показує, що більш інтенсивні зміни під впливом корекції простежуються у старшій віковій підгрупі (9 років), що дає підставу стверджувати про вищу готовність дітей цього віку до перегляду презентаційних установок та їх більшу чутливість до корегуючих впливів;

- зіставлення інтенсивності змін в оцінюванні самопрезентаційного стилю та його особистісного вибору показує, що позитивна трансформація більш інтенсивно відбувається у сфері позначення особистісної бажаної стилю. Цю тенденцію можна розцінювати як позитивну, оскільки характер вибору стратегії дозволяє прогнозувати позитивні зміни у реальній поведінці дітей.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування та розвитку особистісної самопрезентації як у молодшому шкільному віці, так і в

інших вікових періодах. Зокрема, подальшого вивчення чекають питання, що стосуються аналізу інтуїтивних форм самопрезентації та самомоніторингу в дошкільному віці, вивчення емоційного компоненту самопрезентаційної стратегії; вивчення впливу стилю самоподачі на ефективність навчальної та комунікативної діяльності, особливостей функціонування самопрезентації в підлітковому віці, дослідження віртуальної самопрезентації, простеження гендерних аспектів проблеми у різні вікові періоди, вивчення ментальних основ даного конструкту, дослідження мотиваційних джерел особистісних самовиявів, аналіз закономірностей конструювання презентаційного образу дітьми, аналіз деструктивної дії самопрезентаційної мотивації та шляхи її корекції.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях автора:

1. **Корчакова Н.В.** Сутність явища самопрезентації та його діагностичний потенціал // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України.-К.,2000.-Т. II.-Ч.6.-С.29-37.
2. **Корчакова Н.В.** Вивчення стратегій самопрезентації в зарубіжній психології // Актуальні проблеми психології. - Т. 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. - К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - Ч. 5. - 2002. - С. 78-85.
3. **Корчакова Н.В.** Використання самопрезентації у навчально-виховному процесі // Наук. записки Національного університету "Острозька академія". - Серія Психологія і педагогіка. - Вип. 3. - Остріг, 2002. - С. 454-462.
4. **Корчакова Н.В.** Взаємозв'язок рівня усвідомлення самопрезентаційної мотивації та вербального інтелекту в молодшому шкільному віці // Наука і освіта: Наук.-практич.журн. Південного наукового Центру АПН України. -Одеса, 2003. -№1. - С. 24-28.
5. **Корчакова Н.В.** Уявлення дітей про шляхи реалізації самопрезентаційних намірів // Психологія. Зб. наук. праць.-К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. - №20. - С. 120-127.
6. **Корчакова Н.В.** Соціальне пізнання як основа розвитку дитячої самопрезентації // Вісник Харківського національного університету: Серія Психологія. - Харків, 2002. - № 576. - С. 87-91.
7. **Корчакова Н.В.** Усвідомлення дітьми самопрезентаційної стратегії // Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія.- Ів.-Франківськ, 2003.-№8.-Ч.2.- С.72-81.
8. **Корчакова Н.В.** Корекція відхилень у сфері самопрезентаційної поведінки молодших школярів // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. -К., 2003.- Т.V. - Ч. 5. - С. 185-192.
9. **Корчакова Н.В.** Явище дитячої самопрезентації як психологічна проблема // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: Матер. Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та пед. діяльності акад. С.Д.Максименка. - Т.3.- К.: Міленіум, 2002. - С. 80-85.

10. **Корчакова Н.В.** Вплив публічності на декларування самооцінки в молодшому шкільному віці // Психологія у XXI ст.: перспективи розвитку: Матер. VI Костюківських читань (28-29 січня 2003р.). - Т. 1. - К.: Міленіум, 2003. - С. 209-214.

11. **Корчакова Н.В.** Вплив самопрезентаційної мотивації на міру домагань дітей молодшого шкільного віку // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. 27-28 березня 2003. - у 5-ти т. - Т.1. - К.: Вид. Європейського університету, 2003. - С. 180-183.

12. **Корчакова Н.В.** Усвідомлення молодшими школярами сутності презентаційної ситуації та власних самопрезентаційних намірів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання у закладах освіти: Наук. записки Рівненського державного гуманітарного університету. - Рівне, 2003. - С. 2-46.

13. **Корчакова Н.В.** Вплив соціальної тривожності на міру домагань молодших школярів у самопрезентаційних ситуаціях // Психолого-пед. основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. - Вип. 4. - Ч. 1. - Рівне, 2003. - С. 87-89.

АНОТАЦІЯ

Корчакова Н.В. Психологічні особливості особистісної самопрезентації в молодшому шкільному віці. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2004.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню розвитку особистісної самопрезентації протягом молодшого шкільного віку. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння самопрезентації, узагальнено результати дослідження її вікових аспектів. Експериментально вивчено особливості соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку у сфері самопрезентації; доведено чутливість даного вікового періоду для розвитку самопрезентації; виявлено несприятливі тенденції у формуванні самопрезентаційної стратегії. Розроблено та апробовано програму формування асертивного стилю самоподачі та корекції неадекватних уявлень у сфері особистісних самовиявів.

Ключові слова: самопрезентація, соціальний розвиток, публічне Я, соціальне пізнання, самопрезентаційні когніції, презентаційна мотивація, асертивність, соціально-психологічна компетентність.

АННОТАЦИЯ

Корчакова Н.В. Психологические особенности личностной самопрезентации в младшем школьном возрасте. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. - Прикарпатский университет имени Василия Стефаника, Ивано-Франковск, 2004.

Диссертация посвящена проблеме развития личностной самопрезентации в

младшем школьном возрасте. В работе проанализированы основные подходы к пониманию самопрезентации: ее сущности, мотивационных источников ситуативных и диспозиционных детерминант, проанализированы основные этапы становления теории самопрезентации от социологического до социопсихологического и психологического уровней, освещена ее реинтерпретационная сущность относительно исследований, выполненных в более ранний период в сфере изучения социальных механизмов поведения.

В работе обобщены результаты отечественных и зарубежных исследований функционирования самопрезентации в младшем школьном возрасте. Для более глубокого понимания особенностей формирования и развития самопрезентации в данном возрастном периоде автором предложен путь анализа поведенческой стратегии с точки зрения теории развития детского социального познания. С целью экспериментального изучения, автором были операционализированы понятия когнитивно-мотивационного и поведенческого компонента самопрезентации, выделены основные когнитивные репрезентации данного феномена, разработано комплекс методик, позволяющих проследить особенности его функционирования в детском возрасте.

В работе проанализированы когнитивные возможности младших школьников в сфере понимания презентационных тенденций других людей и собственных самопрезентационных устремлений; осознание детьми наличия опыта представления публичного Я, ощущение самомониторинговой и эмоциональной модальности презентационных ситуаций, прослежена взаимосвязь понимания самопрезентационных намерений других людей с уровнем вербального и социального интеллекта детей. В исследовании прослежена динамика развития основных самопрезентационных когнитивных на протяжении младшего школьного возраста, освещена система их взаимосвязей.

Самостоятельной линией анализа является изучение поведенческих проявлений самопрезентационной мотивации, ее влияния на основные диспозиционные характеристики младшего школьника - самооценку и уровень притязаний. Зафиксировано изменение данных конструктов в условиях публичности. Выявлено соотношение презентационных образов детей и их Я-концепции. Установлено, что презентационный образ является конгруэнтным самовосприятию. Доказано, что возникающие несовпадения самопрезентационных образов с Я-концепцией обусловлены не стремлением детей управлять впечатлением партнеров по взаимодействию, а уровнем развития рефлексивных механизмов. Полученные результаты подтвердили гипотезу о чувствительности младшего школьного возраста в сфере формирования самопрезентационной тенденции. Основными показателями данного процесса является интенсивное развитие системы когнитивных репрезентаций, актуализация самопрезентационной мотивации, ее реализация на поведенческом уровне. В процессе экспериментального исследования особенностей социально-психологической компетентности младших школьников в сфере самопрезентации выявлены негативные тенденции в функционировании данного явления: во-первых,

восприятие защитного стиля самоподачи как наиболее эффективного и социально-востребованного в противовес ассертивной форме самопредъявления как проявления нескромной, излишне активной позиции; во-вторых, позитивное восприятие опасных для жизни и здоровья форм презентационного поведения в сочетании с негативной оценкой отказа субъекта самопрезентации от деструктивных действий, рассматривание их в качестве презентационного провала. Выделено пути повышения социально-психологической компетентности младших школьников в сфере самопрезентации, разработано и апробировано программу формирования ассертивного стиля самоподачи, коррекции неадекватных представлений в сфере личностной самопрезентации, намечено пути предотвращения развития ее деструктивных форм.

Ключевые слова: самопрезентация, социальное развитие, публичное Я, социальное познание, самопрезентационные когниции, презентационная мотивация, ассертивность, социально-психологическая компетентность.

SUMMARY

Kortchakova N.V. Psychological features of personal self-presentation at elementary-school age.- Manuscript.

The thesis for the competition of a scientific degree of Candidate of Psychological sciences in specialty 19.00.07 - pedagogical and age psychology.- Precarpathian University named by Vassyl Stefanik, Ivano-Frankivsk, 2004.

This research is devoted to studying of development of personal self-presentation at elementary school age. Theoretical approaches to understanding of self-presentation have been analyzed; results of research of its age aspects have been generalized. Features of social competence of children at elementary school age in sphere of self-presentation have been experimentally investigated; sensitivity of the given age period for development of self-presentation have been proved; unfortunate trends in development of self-presentation strategy have been revealed. The program of self- presentation assertive style formation and correction of inadequate representations in sphere of personal self-displays have been developed and approved; ways prevention of formation of destructive forms of self-presentation at elementary school age have been planned.

Key words: self-presentation, social development, public self, social cognition, self-presentation cognitions, self-presentation motivation, assertiveness and social - psychological competence.

Підписано до друку 16.02.2004 р. Формат 60x90 1/16. Папір офсет. Гарнітура «Times». Друк офсет. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,32. Наклад 100 пр. Зам. 19.

Друкарня видавництва «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.